

Голові спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктору психологічних наук, професору
Олені Іванівні БОНДАРЧУК

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
БАЛАХТАР Валентини Візіторівни
на дисертаційне дослідження Дафни ШАРОН МАКСИМОВ
«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАВМІВНИХ
ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ХІБУКІ-
ТЕРАПІЇ»,
поданого на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія**

Ступінь актуальності обраної теми. У сучасних умовах зростання кількості кризових ситуацій, пов'язаних із військовими конфліктами, природними катастрофами, соціальними потрясіннями та індивідуальними психологічними травмами, особливої уваги потребує проблема емоційного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Молодші школярі можуть переживати психоемоційні труднощі, пов'язані з втратою близьких, вимушеним переселенням, невизначеністю майбутнього, сімейними проблемами чи шкільними труднощами. Наявність психотравми без відповідної корекції може призводити до формування тривожних розладів, депресивних симптомів, порушень поведінки та соціальної адаптації. Традиційні методи психологічної допомоги не завжди ефективні для маленьких дітей, оскільки вони потребують невербальних, символічних і тілесно-орієнтованих форм терапії. Наразі в Україні Хібукі-терапія ще недостатньо досліджена та впроваджена в освітньо-психологічну практику. Тому вивчення її ефективності, психологічних механізмів та особливостей впливу на трансформацію травматичних переживань є вельми актуальним кроком до покращення системи психосоціальної допомоги дітям.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Аналіз наявних підходів до вивчення психічної травми та вікових особливостей її переживання уможливив цілісно дослідити феномен переживання та трансформації психічної травми дітей молодшого шкільного віку і розробити модель конструктивної трансформації травмівних переживань, що охоплює чотири основні сфери особистості (когнітивно-рефлексивну, емоційно-афективну, мотиваційно-поведінкову та фізично-соматичну). Дисертанткою розроблено та апробовано психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань – авторські опитувальники «Спогади про травматичну подію» та модифікований опитувальник реакції дітей на стрес, пов'язаний із війною (адаптована версія методики Шай Хен-Галя), що уможливили виявити особливості травмівних переживань молодших школярів залежно від статі, віку, статусу переміщення дитини (внутрішньо або зовнішньо переміщені особи), кількості дітей у сім'ї, а також виокремити три групи молодших школярів: адаптивно-позитивний тип, сенситивний (чутливий) тип, помірно-рефлексивний тип. Обґрунтування ефективності Хібукі-терапії, розробка та апробація програми Хібукі-терапії дозволили значно зменшити негативні наслідки травми у дітей та покращити їхню здатність до емоційної регуляції та соціальної взаємодії. Крім того, розширення наукових уявлень про трансформацію психічної травми сприяли напрацюванню концептуальних засад, що можуть бути використані для створення нових підходів у терапії дітей із травматичним досвідом.

Безперечно, дисертація Дафни Шарон Максимов має як теоретичне, так і практичне значення, зокрема для організації психологічної допомоги дітям, які постраждали через війну, та для професійної підготовки фахівців-психологів.

Робота Дафни Шарон Максимов справила позитивне враження.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків, рекомендацій, які захищаються. Наукові положення і висновки, представлені в дисертації Дафни Шарон Максимов, є результатом різнобічних наукових досліджень, виконаних авторкою при вирішенні завдань, окреслених у роботі.

Дослідження характеризується теоретичною, методичною й емпіричною обґрунтованістю й достовірністю.

Дисертаційну роботу відрізняє чіткість та логічність на кожному етапі її виконання, починаючи від обґрунтування наукового апарату дослідження (визначення актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань, а також ґрунтового представлення його методологічної бази і методів) і закінчуючи висвітленням розділів дисертації та формулюванням висновків.

Безсумнівною є достовірність висвітлених у роботі результатів, підкріплених різносторонніми методами статистики.

Дисертація має безперечну наукову новизну, інноваційність, бо в ній представлено положення комплексного та психоаналітичного підходів, що склали основу структурно-функціональної моделі конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку. Імпонує підхід авторки до трансформації травмівних переживань, що здійснюється засобами Хібукі-терапії, центральною фігурою якої є лялька Хібукі. Результати емпіричного дослідження показали середній рівень когнітивно-рефлексивної та емоційно-афективної сфер травмівних переживань та низький рівень негативних проявів мотиваційно-поведінкової та фізично-соматичної сфер особистості в таких молодших школярів.

Розроблено та апробовано програму трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, що дозволило статистично значимо знизити показники когнітивно-рефлексивної, емоційно-афективної, мотиваційно-поведінкової сфер та покращити фізично-соматичну сферу (сон, харчування, самопочуття).

У роботі поглиблено та доповнено наукові уявлення щодо поняття «переживання і трансформація психічної травми» дітьми молодшого шкільного віку

Повнота викладення результатів в опублікованих працях. Кількість і обсяг опублікованих праць відповідають встановленим вимогам та демонструють належну апробацію ключових положень наукового дослідження. Зміст дисертацій відображено у 17 публікаціях, серед яких 4 одноосібних статті

опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 стаття (у співавторстві) у науковому міжнародному виданні, включеному до бази Scopus, 8 публікацій у збірниках матеріалів і тезах науково-практичних конференцій і семінарів, 4 публікації – у посібниках, присвячених висвітленню особливостей практичної реалізації Хібуки-терапії.

Відсутність порушень академічної доброчесності. З аналізу тексту дисертації вбачається дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі, що підтверджено результатами перевірки рукопису дисертаційного дослідження за допомогою автоматизованої системи «Plagiarism».

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому варто відзначити високий науковий рівень розробок здобувачки за результатами проведених досліджень, обґрунтованість отриманих результатів та, водночас, вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи:

1. Віддаючи належне запропонованому авторкою комплексному та психоаналітичному підходам до дослідження травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, разом з тим зазначимо на доцільність більш розлогого висвітлення їх окремих положень, враховуючи Професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти».

2. Дисертантка зазначає, що відмінностей залежно від кількості дітей, які виховуються у сім'ях, в межах емоційно-афективної сфери травмівних переживань молодших школярів не виявлено (с.140). Разом з тим можливі причини таких відмінностей висвітлені, на наш погляд, недостатньо повно.

3. Зважаючи на значну кількість і змістовність результатів емпіричного дослідження травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, було б доцільним оформлення загальної схеми, яка б наочно показала всі результати констатувального етапу експерименту.

Указані зауваження й побажання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного наукового дослідження.

Висновок. У цілому дисертаційне дослідження Дафни Шарон Максимов на тему «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» виконано на належному науковому рівні, за змістом і рівнем відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

/ В. В. Балахтар